

священик Сергій КОЛОТ

Митрополит Полікарп (Сікорський) – тимчасовий адміністратор Української Автокефальної Православної Церкви під час Другої Світової війни (1941 – 1944 рр.)

У статті висвітлено постать митрополита Полікарпа (Сікорського), життя та діяльність якого практично не описана у вітчизняній історіографії, проте викликає багато запитань в сучасних істориків. Розкрито значення митрополита Полікарпа, як тимчасового адміністратора УАПЦ, в процесі другого відродження Української Автокефальної Православної Церкви під час Другої Світової війни (1941 – 1944 рр.).

Ключові слова: митрополит Полікарп (Сікорський), УАПЦ, Церква, Друга світова війна.

Особистість митрополита Полікарпа (Сікорського) характеризується істориками неоднозначно. Будучи прихильником незалежності українського православ'я, під час першої радянської Західноукраїнських земель, він відмовився входити до складу Московської Патріархії. В роки німецької окупації його звинувачували у порушенні канонів, і присяги якої не складав, колабораціонізму, але ряд обставин не дозволяє погодитися з таким трактуванням позицій митрополита. Його безумовною заслугою є, те, що ставши адміністратором Української Автокефальної Православної Церкви в Рейхскомісаріаті «Україна», він боровся за об'єднання та інституалізацію Української Православної Церкви заради майбутнього українського народу.

Частково в своїх дослідженнях постать митрополита Полікарпа (Сікорського) розглядали: І. Власовський, А. Смирнов, Н. Стоколос, М. Шкаровський, І. Преловська, В. Рожко, А. Вишиванюк та ін.

Розглянемо деякі відомості з біографії митрополита Полікарпа. Слід зазначити, що детального опису життя, автобіографії українського ієрарха не збереглося. В якості першоджерела використовують короткий життєпис та

біографічні дані викладені секретарем, помічником і товаришем митрополита – Іваном Власовським в праці «Нарис історії Української Церкви». Народився майбутній митрополит (Петро Дмитрович Сікорський) 20 (н. с.) червня 1875 р. в селі Зеленьки Канівського повіту (Київська губернія) в сім'ї священика. Початкову освіту отримав будучи учнем Уманської духовної школи. Під час навчання в Київській духовній семінарії відвідував патріотичний гурток для української молоді, організований О. Лотоцьким. Після закінчення семінарії у 1898 р. працює в Київській єпархії, дякує у Свято-Воскресенській церкві м. Києва. Починаючи з 1906 р. в якості вільного слухача вивчає право на юридичному факультеті Київського університету Святого Володимира. У 1908–1918 рр. столоначальник Київської духовної консисторії. Під час національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. очолює господарський відділ Міністерства сповідань уряду Української Народної Республіки (УНР). Під час перебування уряду УНР, в екзилі (м. Тарнов, Польща), керує відділом загальних справ.

У 1922 р. Петро Сікорський переїздить в м. Кременець і працює в Кременецькій духовній семінарії. 27 липня 1922 р., з благословення владики Діонісія (Велединського), прийняв чернечий постриг з іменем Полікарп, який здійснив майбутній митрополит Української Автономної Церкви, ректор семінарії, голова Духовної консисторії архімандрит Олексій (Громадський). 28 липня був висвячений в ієродиякони, а 30 липня став ієромонахом.

З 1922 по 1932 рр. о. Полікарп (Сікорський) несе послух ігумена, намісника Дерманського, Мілецького, Загаєцького монастирів, благочинного волинських монастирів. Очолював Віленський монастир Святого Духа, був членом Віленської духовної консисторії, настоятелем собору у м. Володимирі-Волинському, благочинним цього району. 27 лютого 1927 р. архімандрита Полікарпа Сікорського призначили намісником Жировицького монастиря (Гродненщина, Білорусь) [5, с. 83–84].

Становлення отця Полікарпа, як духовної особи і релігійно-суспільного діяча, відбувалося за умов активізації національно-церковного руху на Волині у 20-30-ті роки та проголошення автокефалії Польської Православної Церкви в незалежній Польщі. Значна частина православного населення Польщі були українцями, які на Волинському єпархіальному з'їзді у 1921 р. зверталися до синоду з проханням про українізацію богослужінь та церковного життя. 13 листопада 1924 р. томосом Вселенського Патріарха Григорія VII Православної Церкви в Польщі було даровано автокефалію. Патріарший Томос підтверджував незаконність підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату (1686 р.). Для православних українців проголошення автокефалії Польської Помісної Православної Церкви означало визнання незалежності Української Православної Церкви. 26 вересня 1926 р. у Рівному відбувся з'їзд українських культурно-освітніх організацій Волині за участі представників Холмщини, Галичини, Полісся. На ньому зібралось більше 300 делегатів. Одним із найголовніших питань, яке підтримала більшість учасників, було обговорення проблеми церковної діяльності, вважаючи, що церква була чи не найважливішим двигуном культурно-національного життя. На прохання А. Річинського, з'їзд ухвалив: 1) в тих повітах, де немає легалізованих церковних братств, утворити повітові церковні комітети як церковну секцію відповідної Просвіти; 2) доручити комітету керівництво справою українізації церкви у своєму повіті; 3) установити постійний зв'язок з іншими комітетами з метою створення Волинської церковної української ради, яка оборонятиме справи національної церкви як однієї з найважливіших виховних і освітніх основ українського народу. Також з'їзд доручив президії вислати до митрополита Варшавського Діонісія меморіал, у якому застеріг вищу церковну владу з приводу ненормального становища православної церкви і вказав на низку життєвих потреб, які вимагали негайного вирішення [1, с. 4].

У документі зазначалось, що замість впорядкування церковних відносин, влада “витрачає свої сили на затримання серед нашого народу російського Духа, тобто всього того, що насаджувалося і культивувалося російськими урядами з мотивів чисто політичних. Єдиний спосіб врятувати православну віру – це наблизити церкву до народу, а нарід до церкви” [11, с. 169]. Серед найважливіших вимог які висував з’їзд були: 1) призначити українських єпископів у Володимирі, Луцьку, Кременці; 2) реорганізувати та українізувати духовну консисторію в Кременці; 3) розіслати духовенству накази, щоб воно не поглиблювало розриву між церквою та народом і задовольнило прохання парафій про українізацію богослужінь та ін.

5-6 червня 1927 р. в Луцьку відбувся церковний з’їзд в якому взяли участь 565-ть делегатів від усіх повітів Волині, Полісся, Холмщини й Підляшшя. З доповідями на з’їзді виступили такі представники української православної інтелігенції як: А. Річинський «Справа канонічного внутрішнього устрою Православної Церкви в Польщі», «Задоволення релігійних потреб українського православного населення в справах»: а) Служби Божої (А. Річинський); б) науки релігії в церкві, школі і поза школою (П. Артем’юк); в) книг бо го службових і релігійно-моральної преси (І. Власовський); г) комплектування священників, дяків і диригентів (В. Ковпаненко); “Справи церковної господарки” (І. Власовський).

У його резолюціях наголошувалося на необхідності призначень на землі з переважно українським населенням єпископів українців як правлячих архієреїв і членів Синоду. Вимагалось також реорганізувати “духовні консисторії та повітові протоієрати, що були до цього часу розсадниками обрусительства” [1, с. 4-5]. Таким чином, з’їзд став одним із вирішальних чинників пробудження національно-церковного руху на Волині. Його головним досягненням було поширення серед українського населення усвідомлення необхідності боротьби за рідну церкву та українську мову богослужіння.

Учасник і доповідач Луцького Церковного З'їзду 1927 р., історик Іван Власовський у своїй праці «Нарис історії Української Православної Церкви» зазначає, що першим кандидатом від українців на єпископство З'їздом було названо архимандрита Жировицького монастиря о. Полікарпа (Сікорського) [5, с. 83]. Митрополит Діонісій (Велединський) з самих початків не благословляв проведення з'їзду, мотивуючи це тим, що Польською Православною Церквою незабаром буде скликано відповідне зібрання для вирішення порушених питань. Тому і рішення цього З'їзду не мали офіційного значення. Проте волевиявлення української православної інтелігенції – учасників Луцького Церковного З'їзду, щодо єпископа-українця, таки було здійснено через п'ять років.

Як повідомляє Іван Власовський: «На початку 1932 р. воевода Волинський Г. Юзевський виступив з внеском до Міністра Ісповідань і Освіти, аби порушено було Урядом питання в Синоді Православної Церкви про висвяту єпископа-вікарія на катедру Луцьку, яка залишалась не заміщеною вже 9 років після призначення єпископа Луцького Олексія на катедру правлячого єпископа Гродненського. Бажаним для Уряду кандидатом на Луцьку катедру названо було архимандрита Жировицького монастиря (в Гродненській єпархії) Полікарпа Сікорського».

«Урочиста хіротонія, - продовжує Іван Власовський, - архимандрита Полікарпа в єпископа Луцького звершена була, після наречення в єпископа 9 квітня, за Службою Божою 10 квітня 1932 р. в Митрополичому соборі св. Марії Магдалини у Варшаві, митрополитом Діонісієм, архієпископами: Феодосієм Віленським і Олексієм Гродненським і єпископами: Симоном Острозьким і Савою Люблинським. На єпископа Полікарпа було покладено в ті часи велику місію - бути репрезентантом української православної ієрархії, носієм ідеї незалежності Української Православної Церкви. Таке розуміння історичної події хіротонії в єпископи архимандрита Полікарпа було

у нас, присутніх при цьому священному акті в соборі й на прийняттях, з цієї нагоди, в митрополичій палаті у митрополита Діонісія і в Українськiм Науковiм Інституті, директором якого був проф. О. Г. Лотоцький, що національне колись виховував семінариста Петра Сікорського в українському гуртку. Була радість, було духовне піднесення, було почуття перемоги по роках боротьби в Польщі за єпископа-українця в складі ієрархії Православної Автокефальної Церкви в Польщі» [5, с. 84].

Характеризуючи діяльність єпископа Полікарпа (Сікорського) як вікарного архієрея Іван Власовський зазначає наступне: «Єпископ Луцький Полікарп за часів Польщі був вікарним єпископом, який не відав жодною ділянкою єпархіяльного церковного управління; навіть думка про доручення йому призначення і переміщення парафіяльних дяків не була зреалізована. В перші ж два роки свого єпископського служення єпископ-вікарій мав проти себе Духовну Консисторію в Кремянці, ворожу українській ідеї, ворожу розмосковленню Церкви в Польщі. В такому положенні Владика Полікарп міг мати тільки моральний вплив, пробуджуючи в духовенстві й народі національну свідомість, де вона була приспана, та підбадьоруючи тих з духовенства й свідомих національне, що оглядалися на зросійщену Консисторію, чи на москвофіла о. благочинного. В цьому відношенні дуже важливими були архипастирські візитації Владики Полікарпа сільських парафій, переводити які теж не від нього залежало, а тільки з доручення правлячого Волинського архієрея. Візитації ці мали національно-церковний характер і захоплювали особливо українську волинську молодь, що в національних строях урочисто завжди зустрічала свого Владика... Урочиста архієрейська Служба Божа українською мовою робила сильне вражіння...

Недальновидні органи „безпеки», не враховуючи цього значення, а налякавшись зросту національної свідомости Волині, постарались припинити національно-церковні

маніфестації, викликувані візитаціями парафій єпископом Луцьким. Формальною причиною до того послужив лживий донос відомого з такої „діяльносте» пан-отця Ф. Г-ка, що ніби Владика Полікарп, при зустрічі його коло збудованої зеленої брами в парафії цього пан-отця, мав запитати, показуючи на білого орла (герб Польщі) на верху брами: „А це що за півник»? На цій підставі воевідський уряд, не даючи ходу цій справі в порядку судовому, просив правлячого Волинське архиерея не доручати більш візитацій парафій Владиці Полікарпові...

Люди йшли до Луцька, до маленької Чеснохресної церкви, де архиерейська Служба Божа правилась українською мовою, як на прощу, а в своїй катедрі, в Луцькому Св.-Троїцькому соборі, Владика Полікарп правив за Польщі мовою ц.-словянською, бо соборні парафіяни не погоджувалися на відправу українською мовою...

Ізольований від зустрічі з народом по селах після припинення архиєпископських його візитацій парафій, Владика Полікарп присвятив свою працю найбільше перекладам на українську мову Св. Письма та богослужбових чинів і видавництву останніх. В тій цілі Владика Полікарп зорганізував для перекладів підкомісії при „Комісії Перекладу Св. Письма та книг Богослужбових при Українському Науковому Інституті у Варшаві», одна підкомісія була в Луцьку, друга в Крем'янці. Для праці ж видавничої ним була організована „Богословська Секція» при Т-ві ім. митр. Петра Могили» [5, 85-86 с.].

Крім релігійно-просвітницької, наукової і перекладацької діяльності Єпископ Полікарп брав активну участь в українському громадському житті. З його благословення настоятель церкви Чесного Хреста в Луцьку о. Павло Пашевський вперше на Волині відправив панахиду за спочилим гетьманом Іваном Мазепою, незаконно підданого анафемі Російською Православною Церквою часів Петра I.

11 березня 1934 р. єпископ Полікарп в Свято-Троїцькому соборі очолює заупокійну Божественну літургію і

панахиду з нагоди 120-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка. Вшанувати пам'ять Великого Кобзаря того дня прийшли понад 2000 тисячі віруючих. [25, с.15].

Таким чином протягом 1932-1939 рр. єпископ Луцький Полікарп, виконуючи обов'язки вікарія митрополита Волинського здійснює активну діяльність в рамках розвитку українського церковного руху. Бере участь у церковних з'їздах, виступає проти нео-унії, колонізації Богослужінь, продовжує відвідувати українські парафії.

Після змови нацистської Німеччини і СРСР (пакт Ріббентропа і Молотова 24 серпня 1939 р.) і окупації цими державами Польщі і Західноукраїнських земель більшовицька влада приступила до виконання найголовніших завдань: нарощування військової потужності і зміцнення радянського режиму серед новоприєднаного цивільного населення. В процесі формування стосунків держави з новими громадянами дуже важливим було релігійне питання пов'язане з національною самоідентифікацією. Релігійна політика радянської влади в новоприєднаних територіях, хоча і проводилася у дусі атеїстичної боротьби зведення до мінімуму релігійної активності, але в новому прикордонному районі перед загрозою війни, що насувається, вимагала від більшовиків більшої обережності, оскільки Церква там мала сильні авторитетні позиції. Заходи радянських органів щодо релігійних організацій головним чином спрямовувалися на встановлення над ними контролю. У таких умовах церковні організації мали можливість продовжувати свою діяльність, хоч і в обмежених обставинах, а в деяких випадках їм відкривалися і нові можливості [3, с. 48].

Ієрархи Польської Православної Церкви опинилися в невизначеному становищі щодо зв'язку зі своїм кіріархом Варшавським митрополитом Діонісієм Велединським. У зв'язку з цим 1 листопада 1939 р. єпископи утворили «Священий Синод св. Православної Церкви в кордонах Західної України», який підтвердив канонічне підпоряд-

кування митрополиту Діонісію. До складу Синоду, як вищої церковної влади на цій території, ввійшли владика Олександр Іноземцев, Олексій Громадський та Симон Івановський [20, с. 117].

Протопресвітер Тимофій Міненко запевняє, що восени 1939 р. ніхто з духовенства ще не знав про претензії Московської Патріархії відносно Православної Церкви на Волині і Поліссі, і у зв'язку з цим висловлює припущення, що радянська влада в цей час ще не виявляла своєї зацікавленості церковними справами в регіоні [13, с. 158].

Комуністична влада не була готова до вирішення релігійного питання на Західній Україні, оскільки не мала точних уявлень про міру релігійності населення і його потенційну загрозу атеїстичному режиму. Влада планувала провести в Україні розширений соціологічний аналіз релігійного руху [4, с. 56].

Можливо цим пояснюється відсутність офіційних представників РПЦ до весни 1940 р. окрім єпископа Пантелеймона (Рожновського), що мешкав на покоїв в Жировицькому монастирі і з жовтня 1939 р. за його прохання прийнятого в юрисдикцію Московського Патріархату з призначенням архієпископом Пінсько-Новогрудським і екзархом Московської Патріархії, що тимчасово виконує обов'язки, в Західній Білорусії і Україні з повноваженнями агітації про перехід в Московський Патріархат. [3, с. 49].

Політика влади відносно релігійних організацій Західної України враховувала наявність внутрішніх зв'язків цих організацій з національними ідеологіями, а також їх контакти з відповідними політичними течіями, ворожими комунізму. Радянська влада спробувала використати для їх нейтралізації і політичної асиміляції існуючі міжконфесійні і внутрішньо-церковні протиріччя. Так, ієрархія Російської Православної Церкви була використана для ліквідації інститутів Православної Польської Автокефальної Церкви, яка на Волині більшою мірою була пов'язана з українською національно-свідомою інтелігенцією. За

таких умов радянська влада віддавала перевагу Російській Православній Церкві як носію ідеї слов'янської єдності, яка завжди виступала супротивником національного руху, що, зрозуміло, більше відповідало інтересам багатонаціонального Радянського Союзу. Очевидно, що без підтримки влади Московська Патріархія не змогла б провести акцію поширення своєї юрисдикції в регіоні в 1939-1941 рр. [4, с. 57]

Усі наведені вище припущення знайшли підтвердження в документах НКВД, опублікованих останнім часом в роботі І. А. Курляндського. Зокрема, в записці Л. П. Берії І. В. Сталіну і В. М. Молотову від 20 вересня 1940 р. пропонувалося доручити архієпископові Миколаю (Ярушевичу) встановити церковне управління Московської Патріархії в Західній Україні і Білорусії на посаді екзарха, а також через нього організувати чекістську агентурну роботу [10, с. 542] Місце проживання митрополита Миколи (Ярушевича) в Луцьку розташовувалося в одній будівлі з органами НКВД, правда, з окремим входом.

Російській Православній Церкві, належало врегулювати питання юрисдикційного стусу польських архієреїв. Московська Патріархія, очевидно, не без консультацій з державних органів, розпочала справу приєднання західних єпархій шляхом жорсткої централізації церковного життя в регіоні. [3, с. 50]

23 листопада 1939 р. під тиском російських кіл і санкцій німецької влади, за заклики до боротьби проти окупантів, предстоятель Польської Православної Церкви митрополит Діонісій (Велединський) написав листа архієпископу Берлінському Серафиму Ляде, в якому відмовився від управління Церквою). Його було вивезено з Варшави під домашній арешт до Отвоцка. Серед архієреїв на Волині запанувала розгубленість і тільки найдосвідченіший архієпископ Пінський і Поліський Олександр Іноземцев наполягав, «що згідно з правилом 2-им II Вселенського Собору «церковні справи кожної області» належить погоджувати

Соборові тієї ж області», а тому приєднання до Московської патріархії перевищує компетенцію окремих православних архієреїв. [20, с. 118]

Історик Андрій Смирнов знайомить нас з цікавим документом з варшавського архіву, який проливає додаткове світло на це питання. 12 січня 1940 р. владика Полікарп Сікорський писав архієпископу Олексію Громадському, що «вирішення такого важного питання, як прилучення до іншої церковної юрисдикції, я лічу ще не своєчасним, бо “поспішиш – людей насмішиш”, як каже народна мудрість, та ще “не уявися, что будет”. Треба подождати до того часу, коли будуть установлені постійні державні границі, призначені компетентними чинниками Європи. Коли такі границі будуть, тоді я підпорядкуюсь тій церковній юрисдикції, в границях якої я буду мешкати» [Там само с. 118].

Усі архієреї Польської Православної Церкви під тиском Московської Патріархії повинні були остаточно оформити своє зречення Польської автокефалії і приєднання до Російської Православної Церкви в Москві, що і було зроблено більшістю єпископів в червні-липні 1940 р. [3, с. 50]

Своє ставлення до Московського Патріархату незадекларували архієпископ Поліський Олександр (Іноземцев) і єпископ Полікарп (Сікорський). Обидва архієреї, посилаючись на зайнятість в єпархіях і на поганий стан здоров'я, відхилилися від поїздки в Москву, яку на вимогу Патріархії здійснили в червні-липні 1940 р усі єпископи приєднаних територій для оформлення свого канонічного статусу. Проте і після цього Московська Патріархія продовжувала присилати їм свої розпорядження: так, раніше призначення екзархом архієпископа Миколая (Ярушевича) правлячим Волинським і Луцьким єпископа Полікарпа призначили єпископом Владимир-Волинським, але він залишився мешкати в м. Луцьку; також архієпископові Олександру Поліському разом з іншими єпископами екзархату приходили розпорядчі листи від

екзарха архієпископа Миколая. Архієпископ Поліський ні на одне із запрошень Екзарха не відгукнувся, і 30 травня 1941 р. Патріархією було видано постанову про звільнення його за штат.

Щодо владики Полікарпа, архієпископ Миколай (Ярушевич) свідчив, що єпископ Володимир-Волинський не відмовлявся виконувати усі його церковно-адміністративні доручення, співслужив йому в Луцькому кафедральному соборі, поминав під час богослужіння Патріаршого Місцеблюстителя, брав участь в хіротонії єпископа Веніаміна (Новицького), але від письмового виявлення свого канонічного послуху Московській Патріархії ухилився.[3, с. 55]. Він також відмовив екзархові в тому, щоб той прочитав над ним розрїшальну молитву [13, с. 174]. Питання юрисдикційного підпорядкування єп. Полікарпа залишилося невіршеним і на момент від'їзду митрополита Миколая в Москву перед початком німецької окупації. Таким чином, при усій двозначності ситуації архієпископ Олександр (Іноземцев) і єпископ Полікарп (Сікорський) формально не оформили своє приєднання до Російської Православної Церкви і відповідно залишалися в попередній юрисдикції (Польській Автокефальній Православній Церкві), - це дозволяло їм формально вважати себе вільними відносно виконання постанов Московської Патріархії. [3, с. 55].

Історик Андрій Смірнов зауважує, що: «Нині достеменно відомо, що ані архієпископ Поліський і Пінський Олександр (Іноземцев), ані єпископ Луцький Полікарп (Сікорський) до Москви для оформлення «молитовно-канонічного поєднання з Матір'ю-Церквою Московською» не їздили і жодних письмових декларацій про це не підписували. За таку нелояльність першого відправили «за штат», а другого просто не встигли покарати. Серед аргументів на користь переходу владики Полікарпа в юрисдикцію Московського Патріархату називають також поминання місцеблюстителя Сергія (Страгородського), участь у єпископській хіротонії разом з екзархом

Миколаєм (Ярушевичем), однак вони виглядають мало-переконливими» [23].

Позицію митрополита Полікарпа підтверджують спогади о. Л. Долинського: «Коли я одного разу вже у місяці липні 1940 р. зайшов до владики Полікарпа, то він по привітанні сказав: «Їздить московський архієрей і і намовляє наших єпископів зректися автокефалії. Їхати до Москви і так на колінах благати місцєблюститєля Сергія про прийняття (воз'єднання) нас в лоно Московської Патріархії. Ви ж посудіть, о. Леонід, - продовжував єпископ, - яка хитрість». Не сьогодні-завтра німець обов'язково вдарить по більшовиках; у більшовиків мотлох, а не армія, хоч і мають танки, а вже вірності собі вимагають... Що далі буде побачимо. Нарешті все одно я зречення автокефалії не підпишу і до Москви не поїду, бо мені як українцеві нема чоґо туди їхати. Гірше не буде, як є» [12, с. 645-646]. Відмову владики Полікарпа підписати декларацію підтвердив в одному зі своїх військових послань митрополит Миколай Ярушевич [8].

Примусове усунення митрополита Діонісія від керівництва Польською Православною Церквою тривало не довго. Представники Української Церковної Ради (голова проф. Іван Огієнко) та Українського Центрального Комітету на чолі Володимиром Кубійовичем увійшовши в порозуміння з Церковними Радами, домоглися перед німецькою владою усунення архієпископа Серафима (Ляде) від управління Православною Церквою в Польщі і повернення митрополита Діонісія (Велединського). 23 вересня 1940 р., у Кракові, німецький генерал-губернатор прийняв митр. Діонісія і оголосив про відновлення його в правах Предстоятеля Польської Православної Церкви. Православна Церква в Генерал-губернаторстві бере курс на українізацію. Відбуваються єпископські хіротонії українців Іларіона (Огієнка), Палладія (Видибіди-Руденка) [17, с. 196-197].

22 червня 1941 р. почалася німецько-радянська війна. Слідом за армією прийшла німецька влада і було створено Рейхскомісаріат «Україна». Митрополит РПЦ Ми-

колай (Ярушевич) покидає Луцьк і переводиться митрополитом Сергієм (Страгородським) на кафедру до Києва з титулом Митрополита Київського і Галицького, Екзарха всієї України. Владику Полікарпа спецслужби з невідомих причин не переслідували, хоч в перші дні німецько-радянської війни було проведено низку карально-репресивних акцій проти патріотичного духовенства і церковних активістів [20, с. 120].

Після відступу «советів» на українських землях окупованих німцями, зародилися надії на політичну, культурну і релігійну свободу. 30 червня 1941 р. у Львові було проголошено «Акт про відновлення Української Держави», але німецьке керівництво до цього поставилося негативно. З нагоди проголошення відновлення Української держави «До всіх українців, суцих на Волині!» з Пастирським листом звернувся архієпископ Полікарп (Сікорський) в якому зазначалося наступне: «Сповнилась наша відвічна мрія. У городі князя Льва з радіовисильні несеться над нашими горами, нивами, ланами, над нашою так густо зрошеною кров'ю землею радісна вістка: проголошено Самостійну Українську Державу. Разом з українським народом радіє і наша многострадална Церква. Відроджена у вільній українській державі — Українська вільна Православна Церква буде з народом одною нерозривною цілістю» [15]. З перших місяців німецької окупації активізувалися національно-церковні процеси; в середовищі української інтелігенції виник потяг до створення УАПЦ, яка була б цілковито незалежна від будь-якого закордонного релігійного центру. На думку Андрія Смирнова: «Поки прихильники автокефалії дискутували і з великим запізнення засуджували діяльність опонентів, найсприятливіший час для відродження єдиної УАПЦ було втрачено. (УАПЦ з осідком в українських землях на Київському митрополичому престолі, за різними сценаріями, намагались очолити Діонісій Велединський та Лларіон Огієнко, проте їм було заборонено в'їзд на терито-

рію «Рейхскомісаріату Україна»). Натомість продуктивно використали час автономісти для інституалізації своєї церкви. Ще 18 серпня 1941 р. на таємному соборі у Почаївській лаврі архієпископ Олексій (Громадський) разом з владиками Симоном (Івановським), Пантелеймоном (Рудиком) і Веніаміном (Новицьким) ухвалили залишитися в канонічній підлеглисті Російської православної церкви на правах автономії» [21, с. 24].

Обґрунтовуючи неправомірність ухвал Почаївського Собору про підпорядкування Православної Церкви в Україні Московській патріархії, митрополит Діонісій у листі до архієпископа Олексія (Громадського) від 23 жовтня 1941 р. апелював такими аргументами: по-перше, мови не може бути про підпорядкування Церкви в Україні церкві московській, оскільки «під теперішню пору не існує правильної й на засадах канонічних організованої Церкви Російської» (Російська Православна Церква в СРСР на той час була поза законом й не було патріарха); по-друге, Православна Церква в Україні завжди була церквою незалежною і «перебувала в канонічному зв'язку з Церквою» Царгородською і з Святішим Вселенським Царгородським Патріархом, як це авторитетно стверджує Святійший Вселенський Царгородський Патріарх Синодально-канонічним Томосом про автокефалію нашої св. Православної Церкви з дня 13 листопада 1924 р.» по-третє, канонічне право забороняє поширювати території своєї області за рахунок іншої, і «в цьому відношенні Московська патріархія з її місцеблюстителем митрополитом Сергієм, підпорядковуючи собі терени нашої св. Автокефальної Церкви, поступила всупереч принципам канонічним» [9, с. 520].

Українська православна громадськість належно відреагувала на рішення Почаївського собору ієрархів, залишитися в залежності від Московської Патріархії. Рішенням «Всеукраїнського церковного собору», що відбувся 13 грудня 1941 р. в м. Рівне (інша назва – «Нарада представників церковних рад Волині») було засуджено

діяльність архієпископа Олексія (Громадського) та ухвалу Почаївського собору щодо автономного статусу Православної церкви в Україні. На початку засідання голова Рівненської церковної ради І. Карнаухов намагався висунути на київську митрополичу кафедру кандидатуру архієпископа Іларіона (Огієнка), якого підтримували холмські церковні організації, Київська церковна рада й навіть митрополит А. Шептицький. Але окупанти, згідно з директивами своїх керівників про недопущення утворення єдиної церкви, не дозволили Іларіону (як і решті ієрархів) переїжджати з Генерал-губернаторства до України. Тому після тривалого обговорення С. Скрипник, який «вже мав досить тієї нереальної “дискусії” над питанням, чи було “канонічно”, чи “неканонічно”, устав й експромтом заявив трохи зденерованим тоном: “Пощо ця балачка? Берлін не пустить Іларіона на Україну. Якщо це всім ясно, то я пропоную замкнути дискусію на цю тему!”». Після цього кандидатуру Полікарпа підтримала більша частина учасників наради [21, с. 26].

14 грудня 1941 р. комісією у складі: С. Скрипника, Н. Кибалюка, М. Середюка і Ю. Мулика-Луцика підготовано листа уповноважених від церковних рад Волині до митрополита Діонісія, у якому висловлювалось прохання: «1) вжити всієї своєї влади в церкві і всіх можливих засобів до припинення розкладкової в церкві діяльності архієпископа Олексія, цілковито до усунення його з кафедри та приділення до якогось з монастирів, причому запевнюємо Ваше Блаженство, що в своєму рішенні Ви можете опертися на однозгідну думку українського православного громадянства, організованого в церковних радах Рівного, Дубна, Кременця, Луцька; 2) доручити тимчасове адміністрування Православною церквою на українських землях, звільнених від більшовицької влади, архієпископові Луцькому і Ковельському Полікарпові, при якому зараз вже є і надалі повинна бути єпископська рада з представників духовенства і мирян, голос якої, згідно давніх соборних

українських традицій в церкві, мусить мати все своє значення в питаннях церковно-адміністративного характеру; 3) поблагословити архієпископам Полікарпові і Олександрю Поліському висвячувати єпископів українців для делегації їх в цілі виконування архіпастирських обов'язків на Схід» [Там само, с. 27].

Реакцією на рішення «Всеукраїнського церковного собору», що відбувся 13 грудня 1941 р. у Рівному було видання Декрету митрополита Діонісія 24 від грудня 1941 р. у якому архієпископа Полікарпа Сікорського повідомлялося про наступне: «На просьбу православних Церковних Рад Волині від 14 грудня ц.р., я постановив утворити Тимчасову Адміністрацію Нашої Св. Автокефальної Православної Церкви на визволених українських землях. Тимчасовим Адміністратором призначаю Ваше Високопреосвященство і прошу Вас співпрацювати з Високопреосвященнішим Архієпископом Олександром. Про всі Ваші проекти й розпорядження прошу негайно мене сповіщати для надання їм остаточної канонічної санкції». [22, с. 720-721]

Отже, як узагальнює Андрій Смирнов: «декрет владика Діонісія від 24 грудня 1941 р. став першим кроком на шляху до організаційного оформлення УАПЦ як помісної церкви з канонічним єпископатом. Іншого варіанта розвитку подій, враховуючи відсутність власної державності, за тих умов просто не існувало. Це було значним досягненням українського автокефального руху після неодноразовних спроб започаткувати власну ієрархію у 1921 р.» [21, с. 29].

Одним із найсерйозніших викликів перед УАПЦ була катастрофічна нестача архієреїв. Автокефалістів представляв лише владика Полікарп, а ієрархам з Генерал-губернаторства німці категорично заборонили відвідувати Україну. Неодноразово на єпископа розглядалась кандидатура настоятеля української парафії у Франції о. Іларіона Брендзана, однак цей задум не вдалося реалізувати

через його хворобу. У регіонах ситуація була настільки критичною, що київські «липківці» погрожували повторити соборний акт архієрейської висвяти 1921 р., а херсонське духовенство було готове спрямувати свого кандидата для єпископської хіротонії в одну з православних країн Південно-Східної Європи.

У зв'язку із цим уже в лютому 1942 р. владика Полікарп за допомогою архієпископа Пінського і Поліського Олександра (Іноземцева) розпочав висвяту єпископів для Української Церкви. Першими були хіротонізовані Никанор (Абрамович) та Ігор (Губа). У травні 1942 р. під час проведення архієрейського Собору УАПЦ у Києві була рукоположена нова група ієрархів. Одним із них став Степан Іванович Скрипник — посол до Польського сейму від Волині в 30-х рр. ХХ ст., майбутній першоієрарх Української Православної Церкви в США, перший патріарх Київський і всієї України Мстислав. Київський Собор підтвердив визнання за митрополитом Діонісієм (Валединським) повноважень місцеблюстителя Київського митрополичого престолу. Протоколи архієрейських свячень надіслали до Варшавського митрополита, і він затвердив їх листом від 16 червня 1942 р [19, с. 217].

Поява двох різних юрисдикцій на чолі з архієпископом Полікарпом (Сікорським) і митрополитом Олексієм (Громадським) призвело до загострення конфронтацій. Архієпископом Полікарп як Адміністратор УАПЦ доводив у своєму листі «До всього духовенства й вірних на українських землях сущих» (8 квітня 1943 р.): «автокефалія надана в 1924 р. Вселенським Патріархом не Польщі, а Православній Церкві на землях, які входили до складу Польщі, і цієї автокефалії ми не позбавлені через те, що ці землі часово були захоплені безбожними більшовиками». Митрополит Олексій у своєму «Одвертому листі до владика Полікарпа» доводив: Полікарп, ставши Адміністратором УАПЦ, «революційним шляхом відійшов від Москви», а «таким шляхом наша спільна мета – незалежність нашої

церкви не може бути досягнута», оскільки «православні єпископи, хоч би зв'язані приналежністю до одного народу і спільністю національних переконань, не можуть покласти основ нової автокефалії, якщо вони не будуть в рамках своєї до тогочасної канонічної юрисдикції». Очільник Автономної Церкви митрополит Олексій стояв на тому, що «ми безсилі проти церковної дійсності. Ми не повинні в тому, що опинилися в 1940 р. в юрисдикції Московської патріархії, але повинні виходити з рамок тієї юрисдикції коли хочемо, щоб наша майбутня автокефалія була канонічною і законною» [9, с. 520-521].

Виходячи з «канонічної» логіки митрополита Олексія (Громадського) виникає риторичне запитання. Яку ж «канонічну автокефалію» намагалися здобути автономісти, перебуваючи в юрисдикції церковної організації яка шляхом погроз і окупаційних дій радянської влади незаконно підпорядкувала собі єпископат Польської Помісної Православної Церкви? «Здобуття» єпископатом Автономної церкви «канонічної автокефалії» супроводжувалося конфронтаціями з Українською Автокефальною Православною Церквою. Тривала боротьба за сфери впливу сповнена бруду, цинізму, наклепів, що влучно використовувалося окупаційною владою з метою посилення церковного розколу.

На причину ворожого ставлення окупантів до УАПЦ вказує знайдена у 80-х роках таємна деректива чільного нацистського офіцера, підполковника СС доктора Томаса з 11 лютого 1942 р. у справі Церкви на Україні: Творенню загально-української Автокефальної Церкви під проводом митрополита належить всілякими способами перешкоджати». І далі пояснення: «У православному церковному розумінні автокефалія є завжди в самій суті пов'язана з самостійним державництвом».

«Отже, як резюмує Олександр Воронин, німців, як і всіх окупантів протягом нашої історії лякала перспектива єдиної національної Церкви, як об'єднуючого чинника, джерела національної самобутності і національних праг-

нень українського народу. У цьому окупаційна влада була співзвучною з Московською Патріархією по другий бік фронту [6, с. 98].

У великодньому посланні 1942 р. за «змову єпископа Полікарпа з фашистами» місцеблюстителю патріаршого престолу Москви проголосив йому «позбавлення сану й чернецтва — з виключенням його з духовного сану». Це було порушення канонічних норм і втручання у внутрішні справи іншої помісної Церкви, тому владика Полікарп ніколи не визнавав цих рішень: «Це нове втручання митрополита Сергія у внутрішнє життя Церкви в Україні я якнайгостріше відкидаю та заявляю, що Православна Церква в Україні ніколи не була канонічно залежна від Москви, що підтверджує синодально-канонічний томос Візантійського патріарха з 1924 року. Через те всі діяння митрополита Сергія не можуть торкатися України»

З точки зору церковного права, на думку архієпископа Ігоря Ісиченка, дії митрополита Сергія (Страгородського) порушують апостольські правила 34 і 35-те, 15-те правило Першого Вселенського Собору, восьме правило Третього Вселенського Собору, п'яте правило Четвертого Вселенського Собору, 17-те правило Трульського Собору, 13-те правило Анкирського Собору, 13-те та 22-те правила Антіохійського Собору, третє та 15-те правила Сардійського Собору, 48 та 54-те правила Карфагенського Собору. За це митрополит сам мав би бути заборонений у служінні й відлучений від Церкви. Нарешті, право суду над єпископом належить у Православній Церкві виключно Архирейському Соборові, жоден інший єпископ, навіть предстоятель Церкви (у православному розумінні — перший серед рівних єпископів), не може виносити вироків своєму співбратові» [23].

Основним елементом радянської пропаганди, спрямованої проти автокефального руху, було постійне звинувачення у колаборації з нацистами. Насправді УАПЦ користувалася підтримкою німців тільки до весни 1942 р.

Відтоді вони почали проводити рівновіддалену політику, і поступово фаворитом стала Автономна Православна Церква. Як зазначає професор Надія Стоколос: «Головними причинами фаворизування німецьким окупаційним режимом саме цієї конфесії була підкреслена лояльність її верхівки щодо чинного політичного режиму, керованість ієрархії, дистанціювання від національно-визвольного руху, переважно негативне ставлення до невідкладного об'єднання церков» [24, с. 108].

Слід підкреслити, що ієрархи обох юрисдикцій змушені були підписувати архіпастирські звернення із реверансами в бік окупантів, молитися за німецьку владу і військо під час богослужінь. Безперечно, це були вимушені кроки задля виживання в ситуації «між молотом і ковадлом». При цьому найбільших переслідувань від гітлерівців зазнавали саме автокефальні єпископи, зокрема Мстислав (Скрипник) і Григорій (Огійчук), які навіть певний час перебували в німецькому ув'язненні [23].

26 травня 1942 р. рейхскомісар України заборонив висвячувати єпископів без узгодження з владою, а у вересні єпископські хіротонії взагалі були заборонені. Протягом літа 1942 р. було висвячено ще 4-ох єпископів УАПЦ: Генадія Шиприкевича, Володимира Мальця, Платона Артем'юка і В'ячеслава Лісіцького. Після зустрічі з єпископом Мстиславом (Скрипником) до УАПЦ приєднався митрополит Харківський Феofil Буддовський. В кінці літа 1942 р. ієрархія УАПЦ налічувала 14 єпископів [6, с. 99].

28 липня 1942 р. УАПЦ отримала від німецької влади підтвердження Райхскомісаром "Тимчасового Статуту Святої Православної Автокефальної Української Церкви". Статут був визнаний чинним до скликання Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Згідно зі Статутом вищим органом УАПЦ є Собор єпископів та тимчасовий Адміністратор, який призначений канонічним зверхником митрополитом Варшавським Діонісієм декретом від 24 грудня 1941 р. Собори єпископів УАПЦ

мають відбуватися під головуванням Владики-Адміністратора або старішого за хіротонією єпископа. При Владиці-Адміністраторі існує Церковне Управління під назвою “Адміністрація Святої Православної Автокефальної Української Церкви” в складі Владики (голова), його заступника і двох членів (1 – від духовенства, 1 – від вірних). Єпархіальний єпископ, як канонічний наступник Свв. Апостолів, є зверхником-репрезентантом своєї єпархії, відповідно до дорученої йому території й управляє нею на підставі свв. канонів. При єпископі повинні існувати Єпископська Церковна Рада з духовенства й вірних і церковне управління з представників кліру і вірних [17, с. 212].

З 1943 р. окупаційна німецька влада все частіше втручається у внутрішнє життя Православної Церкви: заборонено служити на свята в будні, людей примусово витягали з храмів на роботи, замикали церкви, били духовенство, заборонялося відкривати пастирські курси, друкувати богослужбову літературу.

У жовтні 1942 р. рейхскомісаріат заборонив проводити скликаний архієпископом Полікарпом собор єпископів у Луцьку. Єпископами було проведено неофіційний собор на якому було вирішено спробувати об'єднати Автокефальну і Автономну Церкви. Собор єпископів УАПЦ просив прийняти архієпископів Полікарпа і Олександра титули митрополитів [6, с. 100].

8 жовтня 1942 р. після переговорів які відбулися між Головою Автономної Церкви в Україні митрополитом Олексієм (Громадським) та делегацією від УАПЦ у складі архієп. Никанора і єп. Мстислава, було підписано історичний документ під назвою “Акт поєднання”. Головними тезами цього документу були: 1) з огляду на те, що поділ Православної Церкви фатально відбивається на житті Церкви й українського народу і деморалізуюче впливає на вірних, ухвалили припинити церковне роз'єднання; 2) фактично визнано, що УАПЦ існує; 3) УАПЦ має єднання з усіма Православними Церквами через Його Блаженство, Блаженнішого

Митрополита Діонісія, який до Українського Помісного Собору є “Місцєблюстителем” Київського Митрополичого Престолу; 4) вищим органом управління до скликання Собору є Священий Собор Єпископів України, який керує церковним життям через Св. Синод у складі 5 єпископів; 5) склад Св. Синоду: митр. Пінського і Поліського УАПЦ Олександра (Іноземцева), митр. Волинського і Житомирського Автономної Церкви Олексія (Громадського), митр. Луцького і Ковельського УАПЦ Полікарпа (Сікорського), архієп. Чернігівського і Ніжинського Автономної Церкви Симона (Івановського) та архієп. Чигиринського УАПЦ Никанора (Абрамовича); 6) Синод має розглянути новий розподіл кафедр між єпископами об’єднаних Церков; 7) усі різниці канонічного характеру, що спричинилися до роз’єднання, вважати недійсними; 8) копію Акту негайно розіслати всім єпископам об’єднаної УАПЦ – єпископам та УАПЦ й Автономної Церков [17, с. 214].

Проти «Акту поєднання» одразу виступили єпископи-москвофіли Автономної церкви, і під їхнім тиском, а також під тиском німецької влади, якій об’єднання було не вигідне, митрополит Олексій відкликав свій підпис.

На початку 1943 р. рейхскомісаріат наказав реорганізувати УАПЦ і Автономну церкву, позбавляючи їх центральної влади (предстоятеля Церкви і Собору єпископів) та підпорядковуючи єпископів німецькій адміністрації генерал комісаріатів, в яких вони жили. Це було брутальним порушенням церковних канонів, безприцедентним втручанням влади в життя Церкви [6, с. 100-101].

11 січня 1943 р. Владика Адміністратор Полікарп був викликаний до генерал-комісаріату у м. Луцьку, де заступник генерал-комісара Ландрат в присутності начальника поліції дав митрополитові усно розпорядження Райхскомісара Ерїха Коха про нову організацію німецькою владою устрою Православної Церкви і управління нею в Україні. Ці нові засади були зведені до таких: 1) з огляду на воєнний час церковне управління обмежується

райхскомісаріатами; 2) діяльність самого Адміністратора УАПЦ обмежується тільки генерал-комісаріатом Волинь-Поділля; 3) забороняється скликання загальноукраїнського Собору, а дозволяється тільки Собор Єпископів у межах генерал-комісаріату; 4) тільки одного єпископа генерал-комісар призначає на “старшого” за власним бажанням; 5) висвята в єпископи чи священники відбувається тільки з певних осіб за згодою генерал-комісарів; 6) необхідно виробити новий Статут УАПЦ, який відповідав би новим вимогам влади. 12 січня 1943 р. був викликаний до генерал-комісаріату у м. Луцьку митрополит Автономної Церкви Олексій (Громадський), якому також було оголошено нові засади устрою Православної Церкви. Німецька влада повідомила його, що віднині він не є Екзархом України, а тільки “старшим єпископом Автономної Церкви в генерал-комісаріаті Волинь-Поділля”.

Таким чином німецька влада замість об'єднання в одну Церкву УАПЦ і Автономну Церкву утворила 5 “автокефальних” і 5 “автономних” генерал-комісаріатських “церков”. Кількість була зумовлена наявністю 5 генерал-комісаріатів – Київського, Дніпропетровського, Миколаївського, Житомирського і Волинь-Подільського [17, с. 216].

Міністерство східних територій Німеччини на чолі з А. Розенбергом намагалося «реанімувати» процес зближення Автокефальної і Автономної Церкви, і виступило з ідеєю проведення в Харкові в кінці грудня 1942 р. засідання Синоду об'єднаної Української Православної Церкви зі скликанням в майбутньому Всеукраїнського помісного Собору. Ідею об'єднання в черговий раз не підтримав Е. Кох, єпископам було заборонено виїзд в Харків і в результаті Синод не відбувся.

Наступну спробу проведення об'єднання планувалося здійснити в Почаєві весною 1943 р. Політичні мотиви цієї ідеї розкриває одна з записок (квітень 1943 р.) К. Розенфельда міністру А. Розенбергу: «Використання всіх сил на Сході в боротьбі проти більшовизму також вимагає залу-

чення Православної Церкви. Тому слід дозволити православним церквам або православним церковним групам створювати спільний Синод або помісний собор проти більшовизму. Ця поступка може більшою мірою сприяти використанню Церкви в німецьких інтересах і створити відповідні настрої у віруючого населення» [27, с. 330].

В травні 1943 р. Гітлер викликав А. Розенберга і Е. Коха, намагаючись добитися примирення між ними. Розенберг прибув з проектом звільнення рейхскомісара, але А. Гітлер підтримав всі кроки Е. Коха щодо церковного питання в Україні [14, с. 252].

З початком повороту фронту після битви Радянських військ під Сталінградом у лютому 1942 р. і після того перемозі під Курськом в липні 1942 р. фронт покотився окупованими територіями знову на захід. Відхід німецьких армій та їхня агресивне ставлення до місцевого населення (вбивства, розправи, грабіж) викликав масовий партизанський рух і відхід у підпілля населення. Молодь тікала в ліси, де об'єднувалася в партизанські загони, які завдавали шкоди окупаційним військам. Будучи не в змозі справитися з актами саботажу і відкритої боротьби, влада звертається до Церкви з вимогами, щоб вона вплинула на людинність і заспокоїла її.

7 травня 1943 р. митрополита Олексія Громадського викликав до Луцька генерал-комісар Шене приславши свою машину [7, с. 83]. По дорозі з Кременця до Луцька біля селища Смига автомобіль гебітскомісара було обстріляно вояками одного з загонів ОУН (М) під командуванням Хріна [26, с. 210]. В спогадах, Максима Скорупського «Макса» керівника загону говориться, що «сталася фатальна помилка», але після ознайомлення з документами, знайдених в течці вбитого митрополита Олексія (Громадського), було видно, що митрополит віз до генерал-комісара Шене в Луцьк свої пропозиції як заспокоїти український ліс, тому «... і наші сумніви розвіялися» [18, с. 86-87]. Проте, існує версія, що гітлерівці навмисно

«підставили» в партизанську засідку митрополита Олексія. Преса одразу повідомила, що загибель митрополита справа рук більшовиків [7, с. 83].

Свідчення М. Скорупського про те, що митрополит Олексій їхав до гебітскомісара з приводу заспокоєння українських партизанів частково підтверджує той факт, що вже наступного дня, 8 травня 1943 р. гебітскомісар Волині-Поділля Гайнріх Шене викликав митрополита Полікарпа (Сікорського), розпочавши розмову з наступного: «Я запросив вас поговорити про сучасне положення. Зараз уже можна говорити отверто про повстання, що тут відбувається. Воно буде не на користь місцевому населенню...». На це Його Високопреосвященство, Високопреосвященіший Митрополит – Адміністратор відповів: «... Що ж до духовенства, то я головою ручу, що духовенство в тому не приймає участі. Правда, в родині не без того урода, але все духовенство, як селянство, далеко від банд, але без сили проти озброєних бандитів. Виходить одне: Ви маєте владу й силу, знищить банди, але нищити населення це не доцільно... Священики бояться говорити, бо їх убивають і тільки мої відозви відчитують, ховаючись за моїм іменем. Там, де нема лісів, а значить і банд, в селах спокій» [2, с. 474-480].

12 травня 1943 р. митрополит УАПЦ Полікарп (Сікорський) видав послання, в якому засуджував вбивство митрополита Олексія. В Св. Троїцькому кафедральному соборі м. Луцька відбулися заупокійні богослужіння які очолив владика Полікарп.

Влітку і восени 1943 р. життя Православної церкви на західноукраїнських землях проходило в умовах дедалі зростаючої української повстанської війни німецьких окупантів. Німці відплачували жорстокими репресіями, дуже часто спрямованими проти Церкви та її служителів. Було розстріляно більше як сто українських православних священиків, спалено і зруйновано багато сіл і церков. Єпископ Рівненський Платон у листі від 20 липня 1943 р. повідомляв митрополитові Полікарпові, Адміністраторові

УАПЦ у Луцьку, що 14 липня 1943 р. в селі Малин Острозького району в місцевій дерев'яній церкві, інших громадських помешканнях німці спалили 350 осіб. 15 жовтня 1943 р. німці розстріляли багатьох багатьох в'язнів Рівненської в'язниці, серед яких і близького співробітника митрополита Полікарпа (Сікорського) – о. Миколу Малюжинського та члена Рівненського церковного управління о. Володимира Мисечка [9, с. 532-533].

З наближенням фронту митрополит Полікарп (Сікорський) та єпископат УАПЦ виїхали на Захід. Безсумнівно, як зазначає А. Воронин, ієрархи УАПЦ покидали Україну з тяжким серцем..., але евакуюватися вони мушили, бо німці не залишили в цьому виборі. Крім того було ясно, що після повернення більшовицької влади усіх єпископів відродженої Церкви чекала б звинувачення і переслідування [6, с. 102].

Залишаючи Україну митрополит Полікарп і єпископи УАПЦ звернулися до українського народу з архіпастирським посланням, виклавши багатостраждальну історію українського народу й Української Церкви, закликаючи вірних і духовенство: «міцно згуртуватися навколо своєї Української церкви, яка цементом духовної єдності злучила б в одно весь український народ... чудо станеться й прийде Воскресіння – воскресне Україна» [9, с. 533].

В 1944 владику Полікарп евакуювався до Варшави, потім через Словаччину до Німеччини. 13 вересня 1946 року голова священного синоду УАПЦ на еміграції митрополит Полікарп надіслав до ООН у Лондоні меморандум у справі становища української еміграції на окупованих німецьких землях, де пояснювалось, що православна церква в Україні зазнала жорстоких переслідувань як під радянською, так і під німецькою окупаційною владою. Рішуче заперечувалася будь-яка співпраця українських православних ієрархів з гітлерівськими окупантами.

В 1950 р. митрополит Полікарп (Сікорський) переїхав у Францію, жив і служив поблизу Парижа. На церковному

Соборі УАПЦ в Парижі 15-16 вересня 1952 р. за його великі заслуги перед УАПЦ було надано титул «Його Блаженство, Блаженніший Митрополит Полікарп». Помер владика Полікарп 22 жовтня 1953 в Ольне-су-Буа біля Парижа і похований на паризькому кладовищі Пер-Лашез [16].

Розглянувши життя та діяльність тимчасового адміністратора Української Автокефальної Православної Церкви Блаженнішого митрополита Полікарпа (Сікорського) ми бачимо, що перед нами великий українець, борець за волю і незалежність Української держави та інституалізацію українського Православ'я.

Сформувавшись серед патріотичних кіл української молоді та Київської духовної академії, Петро Сікорський працює державним службовцем в уряді УНР. Продовжує службу під час перебування уряду в екзилі. З цього моменту яскраво простежується характерна якість особистості майбутнього митрополита, це – вірність. Вірність Україні, українському народу, вірність Господу. Маючи духовну освіту Петро Сікорський не зраджує пастирському покликанню – приймає чернечий постриг і священничий сан. Виконуючи послух архімандрита монастирів, а згодом вікарного єпископа Польської Православної Церкви владика Полікарп вболіває за українізацію парафіяльного життя, богослужіння, працює над перекладами богослужбової літератури. Потрапивши в сферу впливу Московської Патріархії під час першої радянізації західноукраїнських земель, не дивлячись на шалений тиск, він не зраджує Предстоятеля Польської Православної Церкви митрополита Діонісія (Велединського), залишаючись тим самим вірним українській пастві, яка на той час складала понад 70% віруючих цієї Церкви. Наявність таких архієреїв як Полікарп (Сікорський) і Олександр (Іноземцев) дало надію українському національно-церковному руху. Створення самоврядної Тимчасової адміністрації Православної Церкви на українських землях і рукоположення українського єпископату започаткували процес інституалізації українського Право-

слав`я шляхом апостольського переємства. Така діяльність митрополита Полікарпа дратувала Московську Патріархію очільникам якої нічого не залишалося як в традиціях російського імперіалізму застосувати церковні заборони до людини яка цього не заслуговує та ще й ієрарха іншої Помісної Церкви. Не витримують критики звинувачення в колабораціонізмі. Митрополит Полікарп (Сікорський) спілкувався з німецькою адміністрацією лише з метою збереження і об`єднання Української Православної Церкви. Цими ж аргументами представники Російської Православної Церкви виправдовували свою співпрацю з більшовиками. Німці не підтримували УАПЦ за проукраїнський курс і у 1943 р. ними було знищено понад 100 священнослужителів, спалено храми разом з віруючими. Адміністратор і єпископат УАПЦ емігрували до Західної Європи для продовження діяльності, знаючи, що неминуче зазнають гонінь від радянської влади. Показовим є те, що навіть представники промосковської Автономної Православної Церкви не наважилися очікувати на «милості» атеїстичної більшовицької партії і вирушили на Захід. На еміграції митрополит Полікарп (Сікорський) продовжує духовно опікуватися українською діаспорою в Німеччині і Франції.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що найбільшою заслугою митрополита Полікарпа (Сікорського) є ієрархічне та інституційне відродження Української Автокефальної Православної Церкви.

1. Альошина О. Національно-церковний рух на Волині // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. – Вип. 1. – С. 3 – 12.
2. Витяг із протоколу про візит митрополита Полікарпа до генерал-комісара Волині-Поділля Гайнріха Шене від 8 травня 1943 р. // Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Варшава-Київ, 2005. - Т.4 Ч.І. - С. 474-480.
3. Вишиванюк А. В. Межконфесіональна ситуація на Западній Україні в 1939–1941 гг. (После «первого» присоединения к УССР) // Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви. 2011. - Вып. 5 (42) – С. 48–65

4. Вишиванюк А. В. Особенности религиозной политики советских властей в западных областях УССР в 1939-1941 гг. // Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви. 2012. – Вып. 2 (45) – С. 56–71.
5. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. – Репринтне видання: У 4 т. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1998. – Т. 4. Кн. 1 – 392 с.
6. Воронин О. Історичний шлях УАПЦ. – Кенсінгтон: «Воскресіння». – 1992. – 136 с.
7. Гордієнко В. Убивство митрополита Олексія Громадського // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2007. – Вип. 91-93 – С. 82-84.
8. Горе матери-Церкви. Послание митрополита Николая (Ярушевича) клиру и верующим Украины от 28 марта 1942 г. [Електронний ресурс] / Портал Кредою Ру. : <http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=102431>
9. Історія релігій в Україні : [навч. посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Ломовик та ін.; за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького]. – К. : Т-во „Знання“, КОО, 1999. – 735 с.
10. Курляндский И. Сталин, власть, религия / И. Курляндский. – М. : Кучково поле, 2011. – 701 с.
11. Матвеев Г. Акція навернення українського населення Волині до католицтва 1937-1939 рр. / Г. Матвеев, К. Федевич // Вісник Львівського університету. – Львів. – Вип. 33. – С. 169 – 177.
12. Мартирологія Українських Церков: В 4 т. – Торонто; Балтимор : Смолоскип, 1987. – Т. 1: Українська Православна Церква. – 1207 с.
13. Міненко Т., о. Православна Церква в Україні під час Другої світової війни 1939-1945 (Волинський період). – Вінніпег ; Львів : Логос, 2000. Т.1. – 392 с.
14. Одинцов М. Русская православная церковь накануне и в эпоху сталинского социализма. 1917-1953 гг. – М.: РОССПЕН, 2014. – 424 с.
15. Пастирський лист митрополита УАПЦ Полікарпа Сікорського [Електронний ресурс] / КПБА. : <http://www.kda.org.ua/statti/625-novyny.html>
16. Полікарп (Сікорський) [Електронний ресурс] / Вікіпедія. : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Полікарп_\(Сікорський\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Полікарп_(Сікорський))
17. Преловська І. Історія Української Православної Церкви кінець XVII – XX сторіччя Навчальний посібник для духовних навчальних закладів. – К.: КПБА, 2007. – 318 с.
18. Скорупський М. У наступах і відступах (спогади). – Чикаго, 1961. – 256 с.
19. Смирнов А. І. Єпископ Мстислав (Скрипник) і процес інституалізації Української Автокефальної Православної Церкви формації 1942 року // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. – Вип. 1. – С. 215-227.
20. Смирнов А. І. Інституційні трансформації православ'я на Волині в 1939-1941 роках // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2013. – Вип. 20. – С. 116-121.

21. Смирнов А. І. Між Києвом і Варшавою: український автокефальний рух у 1941-1942 роках // Українська Автокефальна Православна Церква під час Другої світової війни. Митрополит Феofil Буддовський [упоряд. І авт. перед. слова. О. Різніченко]. – Х.: Фавор, 2011. – С. 23-30.
22. Смирнов А. І. Неопублікований декрет митрополита Діонісія (Валединського) від 24 грудня 1941 року – важливе джерело з історії УАПЦ // Український археографічний щорічник. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 717-722.
23. Смирнов А. Український автокефальний рух в роки німецької окупації: міфи та реалії [Електронний ресурс] / Релігія в Україні. : <http://www.religion.in.ua/main/history/12608-ukrayinskij-avtokefalnij-gux-v-roki-nimeckoyi-okupaciyi-mifi-ta-realiyi.html>
24. Стоколос Н. Г. Конфесійна політика окупаційної адміністрації рейхскомісаріату «Україна» в 1941 - 1942 рр. // Український історичний журнал . – 05/2004 . – №3. – С. 91-112.
25. Рожко В. Є. Митрополит Полікарп – видатний ієрарх Української Православної Церкви // Волинський Православний Вісник. – Луцьк: Наукове Товариство ім. Полікарпа. – 1998. – Ч. 1(2). – 224 с. – С. 14-17.
26. Рожко В. Відродження Української Православної Церкви на Волині 1917-2006 рр. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 348 с.
27. Шкаровский М.В. Политика третьего рейха по отношению к Русской Православной Церкви в свете архивных материалов 1935-1945 гг. - М.: Издательство Крутицкого Патриаршего Подворья, 2003. – 364 с.